

İSLAM HUKUKUNDA BİR EHLİYET ARIZASI OLARAK CEHL

Dr. Öğr. Üyesi M. Zeki UYANIK*

Özet: İslam hukukunda yükümlülük ve hak sahibi olmak için mükellefte ve fiillerinde bir takım şartlar aranmaktadır. Mükellefin sorumluluğu ve hak sahibi olmaya elverişliliği ise ehliyete dayanmaktadır. Ehliyet, kişinin dinî- hukukî haklara ve yükümlülüklerle konu olmaya elverişli olmasını ifade eden bir terimdir, vüçûb ve edâ olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İnsanda, doğuştan ya da sonradan meydana gelen bazı sebepler, ehliyetini kısıtlayabilmekte veya ortadan kaldırebilmektedir. Ehliyet ârizası olarak kabul edilen bu durumlar kişinin vüçûb veya edâ ehliyetine bu anlamda etki edebilmektedir. Bilinebilecek durumda olan dinî esasları bilmemek anlamına gelen cehl de bu ehliyet arızalarından biridir. Bu makalede, ehliyet ârizası olan cehl ve edâ ehliyetine olan etkisi ele alınacaktır.

Anahtar Kelimeler: İslâm Hukuku, Edâ Ehliyeti, Ehliyet Ârizası, Cehl, Dâru'l-Harb.

Ignorance As an Incapability in Islamic Law

Abstract: In Islamic law, to hold a person liable, a number of conditions are sought in the person and his or her actions. The responsibility of the person depends on his or her capability. Capability is a term that refers to the person's liability for being subject to religious and legal rights and obligations. There are two types of capability: entailment and action. Certain causes that are innate or that occur later on can restrict or destroy human beings' capabilities. Such conditions, which are considered as incapability, can have an effect on a person's entailment or action capability in this sense. Ignorance, which means the failure to know religious principles that should have been known, is also one of these incapacities. In this article, the effect of ignorance, which is an incapability, on the capability to perform an action will be discussed.

Keywords: Islamic Law, the Capability to Perform an Action, Incapability, Ignorance, Abode of War.

GİRİŞ

İslam hukukunda, hukuki bir işleme muhatap olabilmek için bir kişiliğin olması¹ ve yükümlülüğün ona bildirilmesi gerekir.² Nitekim Allah, emir ve yasaklarını insanlara bildirmek için tarih boyunca bütün kavim ve milletlere peygamberler göndermiştir. “Biz, bir peygamber göndermedikçe azap edici değiliz.”³ hitabı da buna

* Mersin Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, mzuyanik@hotmail.com

1 Uzunpostalcı, “İslam Hukukunda Şahsiyet ve Hakiki Şahıs”, s. 57; Ovacı, “Mukayeseli Hukuk Çerçevesinde İslam Ceza Hukukunda Cehalet (Kanunu Bilmeme)”, s. 20.

2 Dönmez, “Cehâlet”, *DİA*, VII, 220.

3 İsrâ, 17/15.

işaret etmektedir. Bunun yanında şahsın bir fiilden sorumlu tutulması için fiilde ve kişide bazı şartların mevcut olması gerekir. Bu şartları şöyle zikredebiliriz:

1. Fiili gerçekleştirecek kişi ehliyet sahibi olacak
2. Fiil mükellef tarafından bilinecek
3. Fiil mükellefin gücü dâhilinde olacak⁴

İslam hukuk doktrininde kişiyi dinî-hukuki hak ve sorumluluklara muhatap kılan nitelik ehliyettir.⁵ “İnsanın şer’î hitaba ehil ve muhatap oluşu, akıl denilen anlama, düşünme ve ona göre davranma kabiliyetine sahip bulunması sebebiyledir. İnsanın bu anlamdaki ehliyet ve sorumluluğuna usulcüler *ehliyyetü’l- hitab* adını verirler. Bundan da maksat, insanın dinin davetini anlayacak konum ve kıvamda olmasıdır.”⁶

Cehl konusunun içinde yer aldığı ehliyet ve onu düşüren durumları kısaca ele almamız konuyu daha iyi anlamamızı sağlayacaktır:

I. EHLİYET KAVRAMI VE KISIMLARI

Ehliyet sözlükte; “yetki, yeterlilik, liyakat, elverişlilik ve selahiyet “ gibi anlamlara gelmektedir.⁷

Istılahta ise; “kişinin dinî- hukukî haklara ve yükümlülöklere konu (muhatap) olmaya elverişli olması” demektir.⁸

Ehliyet, fıkıh usûlünde kişinin şer’î hükme olan bağınyı; fûru’da ise dinî ve hukuki hükmün meydana gelmesinin ve geçerliliğinin ön şartı kabul edilmektedir.⁹ Aynı zamanda kişinin haklardan istifade etmesine, kullanmasına ve borçlanmasına elverişli olması demektir.¹⁰ Bu bağlamda cenin safhasından itibaren zihnî ve fiziki

4 Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l- Fıkıh)*, s. 366; Uzunpostalcı, “İslam Hukuku Açısından Ehliyet”, s. 154; Ovacı, “Mukayeseli Hukuk Çerçevesinde İslam Ceza Hukukunda Cehalet (Kanunu Bilmeme)”, s. 20-21.

5 Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 472; Bardakoğlu, “Ehliyet”, *DİA*, X, 533; Ovacı, “Mukayeseli Hukuk Çerçevesinde İslam Ceza Hukukunda Cehalet (Kanunu Bilmeme)”, s. 21.

6 Bardakoğlu, “Ehliyet”, *DİA*, X, 534.

7 Heyet, *el-Mucemul-vasit*, I, 32; Bardakoğlu, “Ehliyet”, *DİA*, X, 533.

8 Serahsi, *Usûlu’s-Serahsi*, II, 332; Buhârî, *Keşfü’l-esrâr alâ usûli’l-Pezdevi*, IV, 335; Cürcânî, “*Kitâbü’t-tarîfât*”, s. 40; Bardakoğlu, “Ehliyet”, *DİA*, X, 533; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 89; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 235; Çalış, *İslam Hukukunda Ehliyet Teorisi*, s. 47; Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 99; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 177.

9 Bardakoğlu, “Ehliyet”, *DİA*, X, 534; Koçak, “İslâm Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları”, s. 37; Bilgili, “Ehliyet Arızalarından İkraş Şartları ve Kısımları”, s. 239; Menekşe, “İslam Hukukunda Alzheimer Hastalığının Edâ Ehliyeti Üzerindeki Etkileri”, s. 148.

10 Çalış, *İslam Hukukunda Ehliyet Teorisi*, s. 60; Onur, *İslam Hukukunda Ehliyet Arızaları ve Sefeh*, s. 22.

gelişim seyrine paralel olarak tedricen ehliyet kazanılmakta ve rüşd ile tamam hâle gelmektedir. Bazı haklardan istifade etme şeklinde başlayan ehliyeti bütün haklardan istifade, sonra da bazı hususlarda borçlanabilme ve malî sorumluluk altına girme takip etmektedir. Daha sonra kişinin dinen ve hukuken geçerli söz ve davranışta bulunabilme yetki ve sorumluluğu, yani hakları bizzat kullanabilme ehliyeti gelmektedir.¹¹ Bundan dolayı İslâm hukukunda insan hayatı hukuki kişiliğin başlamasından itibaren ehliyet açısından çeşitli dönemlere ayrılmakta ve bu dönemler için de farklı kurallar belirlenmektedir. Ehliyet bu dönemlere uygun olarak adlandırılmakta ve ayırimlara tabi tutulmaktadır.¹² Buna göre, İslâm hukuk doktrininde ehliyet “vücûb (hak) ehliyeti” ve “edâ (fil) ehliyeti” şeklinde ikiye ayrılmaktadır.¹³

A. Vücûb Ehliyeti / Hak Ehliyeti

Kişinin; haklara sahip olabilme ve borçlar altına girebilme ehliyetidir. Bu ehliyetin temeli kişinin hayatta olmasına dayanmaktadır. Akli ve bedenî gelişimi ne olursa olsun yaşayan her insan bu ehliyete sahiptir. Bu sebeple her insan ana rahmine düştüğü andan ölünceye kadar vücûb ehliyetine sahiptir.¹⁴ Bu ehliyet çeşidi kişiyi haklara ve borçlara ehil kılan şer’î vasıf *zimmete* dayanmaktadır.¹⁵ Vücûb ehliyeti, eksik ve tam olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.¹⁶

-
- 11 Bardakoğlu, “Ehliyet”, DİA, X, 534.
- 12 Bardakoğlu, “Ehliyet”, DİA, X, 534; Ovacı, “Mukayeseli Hukuk Açısından Cehalet”, s. 8; Menekşe, “İslam Hukukunda Alzheimer Hastalığının Edâ Ehliyeti Üzerindeki Etkileri”, s. 149.
- 13 Pezdevî, *Kenzu'l-vusul ila me'rîfeti'l-usûl*, s. 324; Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, II, 332; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr alâ usûli'l-Pezdevî*, IV, 335; et-Teftâzânî, *Şerhü't-telviḥ ale't-tavziḥ*, II, 336; Molla Hüsrev, *Mir'atu'l-usûl şerhu mirkati'l-vusul*, s. 321; Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 472; Hallâf, *İlmu usûli'l-fıkḥ*, s. 135; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve İstulâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, I, 227; Ebû Zehre, *Usûlü'l-fıkḥ*, s. 329; *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, “Ehliyet”, VII, 152; Zeydan, *el-Veciz fi usûli'l-fıkḥ*, s. 92; Koçak, “Ehliyete Tesiri Açısından Sarhoşluk”, s. 91-92; Koçak, “İslâm Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları”, s. 37; Ovacı, “Mukayeseli Hukuk Açısından Cehalet”, 9; Uzunpostalcı, “İslam Hukuku Açısından Ehliyet”, s. 156.
- 14 Ebû Zehre, *Usûlü'l-fıkḥ*, s. 329-330; Zeydan, *el-Veciz*, s. 92-93; Bardakoğlu, “Ehliyet”, DİA, X, 534; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 89; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 237; Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 384; Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 99; Kahraman, *Fıkıh Usûlü*, s. 284; Atmaca, “İslâm Hukukunda Ceza Ehliyeti”, s. 9; Koçak, “İslâm Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları”, s. 39-40; Uzunpostalcı, “İslam Hukuku Açısından Ehliyet”, 7, 156-157; Çolak, “İslam Hukukunda Ceza Ehliyeti Açısından Yaş Küçüklüğü”, s. 105.
- 15 Pezdevî, *Kenzu'l-vusul ila me'rîfeti'l-usûl*, s. 324; Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, II, 333; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, IV, 335; Teftâzânî, *Şerhü't-telviḥ ale't-tavziḥ*, II, 336; Molla Hüsrev, *Mir'atu'l-usûl şerhu mirkati'l-vusul*, s. 322; Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 472; Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye*, I, 227; *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, “Ehliyet”, VII, 152; Zeydan, *el-Veciz*, s. 92; Bardakoğlu, “Ehliyet”, DİA, X, 534; Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 192; Çalış, *İslam Hukukunda Ehliyet Teorisi*, s. 63; Koçak, “İslâm Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları”, s. 36; Atmaca, “İslâm Hukukunda Ceza Ehliyeti”, s. 9; Uzunpostalcı, “İslam Hukuku Açısından Ehliyet”, 8, 157; Bilgili, “Ehliyet Arızalarından İkraḥ Şartları ve Kısımları”, 1(1), 240; Onur, *İslam Hukukunda Ehliyet Arızaları ve Sefeh*, s. 26.
- 16 Hallâf, *İlmu usûli'l-fıkḥ*, s. 136-137; Ebû Zehre, *Usûlü'l-fıkḥ*, s. 330; *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, “Ehliyet”, VII,

1. Eksik Vücûb Ehliyeti

Kişinin, nesep, mirasçı olma, vasiyete hak kazanma, vakıf gelirlerinden yararlanma gibi lehine olan bazı hakların sübûtuna ehil olmasına eksik vücûb ehliyeti denir. Bu da sadece cenin (anne karnındaki çocuk) için söz konusudur.¹⁷ Bu malî hakların cenin adına tescil edilmesi için ise onun dünyaya sağ olarak gelmesi gerekir.¹⁸

İslam hukuku açısından bu ehliyetin eksik oluşu ceninin sadece lehindeki bazı haklara sahip olması, herhangi bir şekilde borç altına girmeye ehil sayılmaması anlamındadır. Çünkü cenin, müstakil bir varlığa sahip değildir. Bilakis annesinin hayatına bağlı olarak yaşamaktadır. Ayrıca doğuma kadar yaşaması da şüphelidir. Bundan dolayı cenin tam bir kişi muamelesine tabi tutulmamış, doğuma kadar beklendiğinde zayi olabilecek lehindeki bazı haklar saklı tutulmuştur. Cenin sağ olarak doğduğunda ise bu haklara kendiliğinden sahip olmaktadır.¹⁹

2. Tam Vücûb Ehliyeti

Kişinin lehine ve aleyhine olan hakların tamamına ve borçlara ehil olması halidir. Ehliyetin bu çeşidi doğumla başlamakta ve ölümlle bitmektedir. Bu bağlamda yaşayan her insan, tam vücûb ehliyetine sahiptir ve bu ehliyetten doğan hak ve borçlara ehildir.²⁰ Fakat vücûb ehliyetine bağlı hakları kabul ve idare, borçları ödeme gibi hususlar kanuni temsilciler tarafından yapılabilir. Çünkü bu ehliyet sadece başkası adına yapılması mümkün olan hukuki iş ve işlemleri kapsamaktadır. Bundan dolayı iman, bedenî ibadetleri ifa, malî yönü olmayan cezaî sorumluluk gibi hususlar için bu ehliyet yeterli değildir,²¹ mutlaka eda ehliyeti gerekmektedir.²²

153; Zeydan, *el-Veciz*, s. 92; Çalış, *İslam Hukukunda Ehliyet Teorisi*, s. 68-70; Gökmenoğlu, *İslâm'da Şahsiyet Hakları*, s. 58; Uzunpostalcı, "İslam Hukuku Açısından Ehliyet", 8, 161; Bilgili, "Ehliyet Arızalarından İkraş Şartları ve Kısımları", 1(1), 240.

17 Ebû Zehre, *Usûlü'l-fıkħ*, s. 330; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 240-241; Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 100; Yaman, Çalış, *İslam Hukuku*, s. 194; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 178; Kahraman, *Fıkħ Usûlü*, s. 285; Koçak, "İslâm Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları", *Diyanet İlmî Dergi*, XXXIX (4), s. 40; Uzunpostalcı, "İslam Hukuku Açısından Ehliyet", 8, 161.

18 Ebû Zehre, *Usûlü'l-fıkħ*, s. 331; Zeydan, *el-Veciz*, s. 95; Çalış, *İslam Hukukunda Ehliyet Teorisi*, s. 69.

19 Bardakoğlu, "Ehliyet", *DİA*, X, 535.

20 *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, "Ehliyet, VII, 153; Yaman, Çalış, *İslâm Hukuku*, s. 195; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 178; Uzunpostalcı, "İslam Hukuku Açısından Ehliyet", 8, 162.

21 Bardakoğlu, "Ehliyet", *DİA*, X, 535; Yaman, Çalış, *İslâm Hukuku*, s. 196.

22 Yaman, Çalış, *İslâm Hukuku*, s. 196.

B. Edâ Ehliyeti / Fiil Ehliyeti

Kişinin, dinen ve hukuken muteber sayılacak tarzda fiiller ortaya koyabilmesi demektir.²³ Edâ ehliyeti, akıl ve temyiz gücüne dayanmakta olup insanın aklî-bedenî gelişim seyrine bağlı olarak vücûb ehliyetinde olduğu gibi eksik ve tam olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.²⁴

1. Eksik Edâ Ehliyeti / Fiil Ehliyeti

Temyiz yetisine sahip olmakla birlikte aklî ve bedenî gelişimini tamamlamamış olan kişiler eksik edâ ehliyetine sahiptir.²⁵ Buna göre akıl ve hayat tecrübesi bakımından gelişimleri eksik olan mümeyyiz çocuklar, malında aklın gereklerine uygun şekilde tasarrufta bulunamayanlar (sefih) ve aklında gelgit yaşayan kişiler (ma'tuh) eksik edâ ehliyetli kabul edilmektedir.²⁶

Eksik edâ ehliyetine sahip bu kişilerin yapabilecekleri işlemler sonuçlarına göre değerlendirilir. Mümeyyiz çocuk, sadece malî tasarruflar bakımından sınırlı ehliyete sahip olup kendisi için tamamen menfaat sağlayan tasarrufları geçerlidir. Bağış veya vasiyet yolu ile kendisine miras kalması buna örnektir. Ancak maddî bakımdan zararına olan işlemleri batıldır. Malından bağışta veya vasiyette bulunmak ya da malını vakfetmek buna örnek verilebilir. Bu kimsenin hem yararına hem zararına olabilecek hukukî işlemleri kanuni temsilcinin iznine tabidir. Kanunî temsilci izin verirse geçerli, vermezse geçersiz sayılır. Alım-satım, kira akitleri bunun örneğidir.²⁷ Sefih ve ma'tuh ise, yalnızca alım-satım, şirket ortaklı-

23 Molla Hüsrev, *Mir'atü'l-usûl şerhu mirkati'l-vusul*, s. 321; Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 478; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, I, 228; Zeydan, *el-Veciz*, s. 93; Bardakoğlu, "Ehliyet", *DİA*, X, 536; Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 192; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 89; Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 385; Gökmenoğlu, *İslâmîda Şahsiyet Hakları*, s. 58; Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 99; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 180; Uzunpostalcı, "İslam Hukuku Açısından Ehliyet", 8, 165.

24 Pezdevî, *Kenzü'l-vusûl ila me'rifeti'l-usûl*, s. 324; Serahsî, *Usûlu's-Serahsî*, II, 332; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, IV, 350; Molla Hüsrev, *Mir'atü'l-usûl şerhu mirkati'l-vusul*, s. 323; Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 478; Ebû Zehre, *Usûlü'l-fıkıh*, s. 333; *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, "Ehliyet", *DİA*, X, 153; Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 193; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 89; Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 385; Gökmenoğlu, *İslâmîda Şahsiyet Hakları*, s. 59; Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 99; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 180-182; Kahveci, "Kusur Sorumluluğu Açısından Ehliyetin Önemi", s. 75; Uzunpostalcı, "İslam Hukuku Açısından Ehliyet", 8, 166; Bilgili, "Ehliyet Arızalarından İkraş Şartları ve Kısımları", 1(1), 241; Çolak, "İslam Hukukunda Ceza Ehliyeti Açısından Yaş Küçüklüğü", 35, 107.

25 Ebû Zehre, *Usûlü'l-fıkıh*, s. 333; Bardakoğlu, "Ehliyet", *DİA*, X, 536; Yaman, Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 226; Kahveci, "Kusur Sorumluluğu Açısından Ehliyetin Önemi", 4/12, 75.

26 Gözübenli, "Ateh", *DİA*, IV, 51; Koçak, "İslâm Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları", s. 51; Çalış, *İslam Hukukunda Ehliyet Teorisi*, s. 82; Onur, *İslam Hukukunda Ehliyet Arızaları ve Sefeh*, s. 33, 55.

27 Teftâzânî, *Şerhü't-telvih ale't-tavzih*, II, 344-346; Hallâf, *İlmu usûlü'l-fıkıh*, s. 138; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, I, 228; Ebû Zehre, *Usûlü'l-fıkıh*, s. 333; Zeydan, *el-Veciz*, s. 97-98; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*,

ğı, hibe gibi malî tasarruflar açısından kanunî temsilci denetimine tabidir, bunun dışında tam ehliyetlidir.²⁸

Eksik edâ ehliyetine sahip olan kimseler, ibadetlerden sorumlu olmamakla birlikte, edâ etmeleri halinde ibadetleri sahih olarak geçerlidir. Onun için ergenlik çağına gelmemiş çocuk, namaz, oruç, hac gibi ibadetlerle mükellef değildir ancak bu ibadetleri yaparsa sahihtir.²⁹

2. Tam Edâ Ehliyeti / Fiil Ehliyeti

Kişinin, dinî ve hukukî teklife karşı sorumlu, dinen ve hukuken geçerli söz söylemeye ve eylemde bulunmaya ehil olmasıdır. Bu ehliyet ile birlikte kişi, ibadetlerle mükellef, borç altına girmeye uygun, nikâh ve talak gibi işlemleri geçerli, cezaî ehliyeti tam olmaktadır.³⁰ Tam edâ ehliyetinin akıl, buluş ve rüş olmak üzere üç unsuru vardır. Tam edâ ehliyetine sahip olmak için buluş şarttır. Bâliğ olup akli başında olan kişi tam edâ ehliyetine sahip olduğundan malî sonuçları olan konular dışındaki tasarrufları geçerlidir. Malî sonuçları olan tasarrufları için ise buluş yanında rüş de gerekmektedir.³¹ Tam edâ ehliyetine sahip kişi her türlü hukuki işlemleri yapabilir. Bütün söz ve fiillerinden dolayı da bizzat kendisi sorumludur.

II. EHLİYET ÂRIZALARI

(EHLİYETİ DARALTAN VEYA ORTADAN KALDIRAN SEBEPLER)

Doğuştan ya da sonradan meydana gelen sebepler kişinin ehliyetini daraltabilmekte ya da ortadan kaldırebilmektedir. Ehliyete bu anlamda etki eden sebeplere “ehliyet ârizaları” denmektedir.³²

I, 243-244; Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, s. 55-60; Koçak, “İslâm Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları”, s. 52; Çalış, *İslam Hukukunda Ehliyet Teorisi*, s. 82; Uzunpostalcı, “İslam Hukuku Açısından Ehliyet”, 8, 176-177.

28 Çalış, *İslam Hukukunda Ehliyet Teorisi*, s. 205; Yaman, Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 227.

29 Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, I, 228; Çeker, *İslâm Hukukunda Çocuk*, s. 61-62; Bardakoğlu, “Ehliyet”, *DİA*, X, 537; Çalış, *İslam Hukukunda Ehliyet Teorisi*, s. 82; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 181.

30 Yaman, Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 227; Uzunpostalcı, “İslam Hukuku Açısından Ehliyet”, 8, 177-178.

31 Ebû Zehre, *Usûlü'l-fıkıh*, s. 337; Bardakoğlu, “Ehliyet”, *DİA*, X, 538; Köse, “Rüşd”, *DİA*, XXXV, 298; Yaman, Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 227.

32 Molla Hüsrev, *Miratu'l-usûl şerhu mirkati'l-vusul*, s. 326; Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 482; Hallâf, *İlmu usûlil-fıkıh*, s. 139; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, I, 227; *el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, “Ehliyet”, VII, 161; Aydın, “Avâriz”, *DİA*, IV, 108; Bardakoğlu, “Ehliyet”, *DİA*, X, 538; Atar, *Fıkıh Usulü*, s. 192; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 25; Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 99; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 183; Kahraman, *Fıkıh Usulü*, s. 285; Uzunpostalcı, “İslâm Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler”, s. 68; Bilgili, “Ehliyet Arızalarından İkraş Şartları ve Kısımları”, 1(1), 239.

Ehliyet arızalarının her birinin kaynağı ve mahiyeti farklı olduğundan bunların dinî ve hukukî sonuçları da Allah-kul hakkı, ibadetler-hukukî işlemler, sözlü-fiilî tasarruflar, inşâ-i ihbarî tasarruflar gibi farklı ayırımlar yapılarak incelenmektedir.³³

Ehliyetin daralması ya da ortadan kalkması edâ ehliyeti için söz konusudur. Çünkü edâ ehliyeti akıl ve temyize dayandığından insan hayatı açısından etkiye açık olan ehliyet olmaktadır. Ancak vücüb ehliyeti, insanlık vasfına ve zimmete dayandığından insan hayatta olduğu sürece bu ehliyeti de devam etmektedir. Bundan dolayı vücüb ehliyetinde bir daralma ya da ortadan kalma gibi bir durum olmaz.³⁴ Ancak bir ehliyet ârızasından söz edebilmek için, ârızanın tam edâ ehliyetine sahip olunduktan sonra meydana gelmesi, insan olmanın aslî ve tabii gereklerinden olmaması ve sonradan ortaya çıkan hal ehliyetin unsurlarında olumsuz bir etki meydana getirmelidir.³⁵

Ehliyet ârızaları, meydana gelişlerinde kişinin iradesinin olup olmadığına göre “semâvî” ve “müktesep” ârızalar olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.³⁶

A. Semâvî Ârızalar

Meydana gelmesinde kişinin irade ve tercihinin olmadığı ehliyeti olumsuz etkileyen arızalardır. Semâvî ârızalar şunlardır: çocukluk (sığar), akıl hastalığı (cünûn), bunama (ateh), bayılma (iğmâ), uyku (nevm), unutmama (nisyân), ay hali (hayız), loğusalık (nifâs), ölümcül hastalık (maraz-ı mevt), ölüm (mevt) ve kölelik (rikk).³⁷

33 Bardakoğlu, “Ehliyet”, *DİA*, X, 539.

34 Bardakoğlu, “Ehliyet”, *DİA*, X, 538; Yaman, Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 233; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 182.

35 Çalış, *İslam Hukukunda Ehliyet Teorisi*, s. 126-127.

36 Pezdevî, *Kenzu'l-vusûl ila me'rîfeti'l-usûl*, s. 329; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, IV, 370; Teftâzânî, *Şerhü't-telviḥ ale't-tavziḥ*, II, 348; Molla Hüsrev, *Mir'atu'l-usûl şerhu mirkati'l-vusul*, s. 326; Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 482; Hallâf, *İlmu usûli'l-fikh*, s. 139; Muhammed Hudarî Bek, *Usûlü'l-fikh*, s. 94; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, I, 229; Ebû Zehre, *Usûlü'l-fikh*, s. 339; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, “Ehliyet”, VII, 161; Aydın, “Avârız”, *DİA*, IV, 108; Bardakoğlu, “Ehliyet”, *DİA*, X, 534; Zeydan, *el-Veciz*, s. 100; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 247; Şâban, *İslâm Hukuk İlminin Esasları*, s. 388; Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 102; Koçak, “Ehliyete Tesiri Açısından Sarhoşluk”, 5, 92-96; Uzunpostalcı, “İslâm Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler”, 9, 68; Bilgili, “Ehliyet Arızalarından İkraḥ Şartları ve Kısımları”, 1(1), 242.

37 Pezdevî, *Kenzu'l-vusûl ila me'rîfeti'l-usûl*, s. 329; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, IV, 370; Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 482; Hallâf, *İlmu usûli'l-fikh*, s. 139; Hudarî Bek, *Usûlü'l-fikh*, s. 94-110; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, “Ehliyet”, VII, 161; Zeydan, *el-Veciz*, s. 101; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, I, 229; Bardakoğlu, “Ehliyet”, *DİA*, X, 538; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 247; Atar, *Fıkıh Usulü*, s. 194-200; Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 102-103; Yaman, Çalış, *İslam Hukukuna Giriş*, s. 233; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 183-188; Kahraman, *Fıkıh Usulü*, s. 287-293; Koçak, “Ehliyete Tesiri Açısından Sarhoşluk”, 5, 92-95; Uzunpostalcı, “İslâm Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler”, 9, 69; Bilgili, “Ehliyet Arızalarından İkraḥ Şartları ve Kısımları”, 1(1), 42.

B. Müktesep Ârızalar

Meydana gelmesinde kişinin veya üçüncü şahısların irade ve seçiminin etkili olduğu sonradan kazanılmış durumlardır. Müktesep ârızalar da şunlardır: sarhoşluk (sekr), harcamalarda tedbirsizlik (sefeh), yolculuk (sefer), bilmemek (cehl), yanılmak (hata), ciddiyetsizlik (hezl) ve zorlama (ikrah).³⁸

Makalemizin konusu olan cehl müktesep ârızalardan biridir. Şimdi asıl konumuz olan cehl üzerinde duralım.

III. BİR EHLİYET ÂRIZASI OLARAK “CEHL”

İslam hukukunda ehliyeti daraltan veya ortadan kaldıran sebeplerden birisi de cehldir. Cehl, fıkıh usûlü eserlerinde ehliyet ârızalarının müktesep kısmında yer almaktadır.

A. Cehl Kavramı ve Mahiyeti

Sözlükte “bilgisizlik, bilmemek” anlamlarına gelen “*cehl*”³⁹ terim olarak “kişinin inanç, söz veya davranışları konusundaki bilgisizliği” şeklinde tarif edilmektedir.⁴⁰ Cehâlet de sözlükte aynı anlama gelmektedir.⁴¹

Sözlükte *cehl* ve *cehâlet* aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak fıkıh terimi olarak *cehl* ve *cehâlet* kavramlarının kullanılmasında bir takım farklılıklar söz konusudur.⁴² Cehl, kişinin inanç, söz veya davranışları hususundaki bilgisizliğini, cehalet ise kendisi dışında kalan durumlara ilişkin bilinmezliği ifade etmektedir.⁴³ Örneğin İslâmiyet’i yeni kabul etmiş bir kimsenin, namaz kılarken konuşmanın namazı bozacağını bilmemesi cehl ile, kiralanan dükkanın özelliklerinin akid es-

38 Pezdevî, *Kenzü'l-vusûl ila me'rifeti'l-usûl*, s. 329; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, IV, 370; Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 496; Hallâf, *İlmu usûl-i'l-fikh*, s. 139; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, I, 229; Ebû Zehre, *Usûl-i'l-fikh*, s. 339; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, “Ehliyet”, VII, 161; Bardakoğlu, “Ehliyet”, *DİA*, X, 538; Karaman, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, I, 247; Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 200-207; Köse, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 103-108; Yaman, Çalış, *İslâm Hukukuna Giriş*, s. 233-234; Apaydın, *İslâm Hukuk Usulü*, s. 188-195; Koçak, “Ehliyete Tesiri Açısından Sarhoşluk”, 5, 96-98; Uzunpostalcı, “İslâm Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler”, 9, 83; Bilgili, “Ehliyet Arızalarından İkrâh Şartları ve Kısımları”, 1(1), 242.

39 Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-ayn*, “chl”, III, 390; İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI, 129; *el-Mevsûatü'l-fikhiyye*, “Ehliyet”, VII, 164; Dönmez, “Cehâlet”, *DİA*, VII, 219; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 51.

40 Dönmez, “Cehâlet”, *DİA*, VII, 219-220.

41 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, XI, 129; Heyet, *el-Mucemul-vasit*, I, 143; Dönmez, “Cehâlet”, *DİA*, VII, 219; Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, s. 51.

42 Dönmez, “Cehâlet”, *DİA*, VII, 219.

43 Dönmez, “Cehâlet”, *DİA*, VII, 219-220.

nasında kiracı tarafından bilinmemesi cehâlet terimiyle ifade edilmektedir. Bu iki kavram bazen birbirinin yerine, bazen de cehl, “hata” ve “galat” kavramlarıyla aynı anlamlarda kullanılmaktadır.⁴⁴

Cehl-bilgisizlik, doğuştan gelen fitri bir özellik olduğundan bir kusur değildir. Nitekim “*Allah sizi, analarınızın karnından siz hiçbir şey bilmez durumda iken çıkardı...*”⁴⁵ ayeti buna işaret etmektedir. Ancak cehl-bilgisizlik ilim öğrenmekle ortadan kaldırılabılır. Bundan dolayı kişi, öğrenmeye muktedir olduğu halde kendi ihtiyar ve iradesiyle öğrenmeyi terk ederse cehline kesbi ile sebep olmuş olur.⁴⁶

İslâm hukukçuları, cehli-bilgisizliği, doğuştan gelen fitri bir durum olarak kabul etmelerine rağmen onu kişiye bağlı müktesep ârızalardan kabul etmişlerdir. Zira kişinin bilmediğini öğrenerek bilgisizliğini ortadan kaldırması kendi elindedir. Buna rağmen kişinin öğrenmeyi ihmal ya da terk etmesi cehli-bilgisizliği kendi isteği ile tercih etmiş anlamına geldiğinden ehliyetini arızalı hale getiren ya da daraltan bir durum olarak kabul edilmektedir.⁴⁷

Cehl-bilgisizlik mahiyeti açısından cehl-i basit ve cehl-i mürekkeb olmak üzere ikiye ayrılmaktadır.⁴⁸

1. Cehl-i Basit

Bir kimse, bir şeyi bilmiyorsa, kişinin bu bilgisizliğine basit cehalet denir.⁴⁹ Bu durumdaki kimse, bir şey bilmez, fakat bildiğini de iddia etmez.⁵⁰ Yaratıcıyı bilmeyen inkârcının durumu buna örnek verilebilir.⁵¹

44 Dönmez, “Cehâlet”, *DİA*, VII, 220.

45 Nahl, 16/78.

46 Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, (1996), s. 30; Ovacı, “Mukayeseli Hukuk Çerçevesinde İslam Ceza Hukukunda Cehalet (Kanunu Bilmeme)”, s. 22.

47 Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, s. 29; Yılmaz, “İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan Veya Ortadan Kaldıran Sebepler, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2012), s. 91.

48 Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 496; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, I, 233; Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 200; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 188; Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, s. 30; Aktaş, “İslam Aile Hukukunda Ehliyet Arızalarının Talak Üzerine Etkileri”, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2012), s. 35.

49 Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 496; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, I, 233; Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 200; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 188; Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, s. 30.

50 Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 496; Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, s. 30.

51 Yılmaz, “İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan Veya Ortadan Kaldıran Sebepler”, s. 93.

2. Cehl-i Mürekkeb

Bir kimse bir şeyi bilmediği halde bildiğini iddia ediyorsa ya da yanlış biliyorsa bu bilgisizliğine mürekkeb (katmerli) cehalet denir.⁵² Çünkü bu tür cehle sahip olan kişi kendisini bilgili sandığı için öğrenmeye çalışmaz. Bundan dolayı bu kimse doğruyu bilmez ve doğruyu bilmediğini de bilmez. Bu iki cahillik şahsında birleştiği için “mürekkeb cehl” ismini almıştır. Helal olan bir şeyi haram bilen kimsenin durumu buna örnektir.⁵³

B. Cehl'in Kısım ve Hükümleri

Bir ehliyet arızası olarak cehl-bilgisizlik, özür kabul edilip edilmeme açısından usûl bilginlerince genel olarak dörde ayrılmıştır.⁵⁴ Günümüzde kaleme alınan bazı eserlerde ise cehl üçe ayrılarak incelenmektedir. Fakat her iki ayırım da konunun muhtevası anlamında olumlu ya da olumsuz etki etmemektedir. Zira her iki ayırımda da cehlin kısımları ele alınmaktadır. Günümüzde cehli üçe ayırarak inceleyenler, dörde ayıranlardan farklı olarak birinci ve ikinci maddeleri birleştirerek tek madde halinde ele almaktadırlar. Biz de bu çalışmamızda cehli üçe ayırarak ele alan görüşü esas aldık.

1. Mazeret ve Şüphe Oluşturmayan Cehl/Bilgisizlik

Kur'an, mütevatir veya meşhur Sünnet, İcma ile sabit olan hükümler İslam yurdundaki herkes tarafından biliniyor kabul edilir. Bu hususlarda cehl-bilgisizlik geçerli bir özür değildir.⁵⁵ Bu kısım cehl-bilgisizlik, ahiret anlamında sorumluluğu kaldıracak bir mazeret teşkil etmediği gibi dünyada da had ve kefareti düşüren bir şüphe olmaya da uygun değildir.⁵⁶

Bu çeşit cehl- bilgisizlik, aralarında derece farkı bulunan dört kısma ayrılmaktadır.

52 Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 496; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, I, 233; Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 200; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 188; Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, s. 30.

53 Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, I, 233; Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 200; Yılmaz, “İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan Veya Ortadan Kaldıran Sebepler”, s. 94; Yıldız, *Kur'an İnsan ve Yanlığı*, s. 236; Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, s. 30.

54 Pezdevi, *Kenzu'l-vusûl ila me'rifeti'l-usûl*, s. 338; Molla Hüsrev, *Mir'atu'l-usûl şerhu mirkati'l-vusul*, s. 344.

55 Ebû Zehre, *Usûlü'l-fıkıh*, s. 347; Zeydan, *el-Veciz*, s. 112; Yılmaz, “İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan Veya Ortadan Kaldıran Sebepler”, s. 95; Ovacı, *Mukayeseli Hukuk Çerçevesinde İslam Ceza Hukukunda Cehalet (Kanunu Bilmeme)*, s. 28.

56 Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 188.

a. Kâfirin Cehli

Bütün kâinat bir yaratıcının varlığına delalet ediyorken ve Allah'ın varlığını gösteren deliller mevcutken akıl sahibi insanın Allah'ı bilmemesi düşünülemez. Bundan dolayı insanın Allah'ı inkâr etmesi cehli olarak kabul edilemez.⁵⁷

b. Bid'at Ehlinin Cehli

İlahi sıfatlar, ahiret ahkâmı gibi konulardaki cehli-bilgisizlik bu grupta yer almaktadır. Bu hususlardaki cehalet, açık ve kesin olan delillere aykırı olduğundan ahirette mazeret olarak kabul edilmez. Ancak bid'at ehlinin durumu tevیل edilebilir olduğundan inat eden kâfir gibi değerlendirilmez. Bundan dolayı bid'at ehlinin cehli kâfirin cehline göre daha hafif kabul edilmektedir.⁵⁸

c. Bâğinin/İsyancının Cehli

Yanlış veya hatalı bir teville meşru halifeye isyan eden kişilerin cehli ve itaatsizliği mazur görülemez. Hak ve batıl belli olduğundan ve açık delile rağmen bâği isyan ettiğinden cehli kabul edilmez. Fakat bu kimselerin cehli-bilgisizliği inkâr ve küfür değildir. Hatta bâğinin cehli bid'at ehline göre daha hafif kabul edilmektedir.⁵⁹ Çünkü bid'at ehli doğrudan sağlam inancı ihlal etmekte, bâği ise yanlış bir tevilde bulunmaktadır.⁶⁰ Nitekim Hz. Ali kendisine karşı çıkan Haricilerle ilgili olarak; “*Kardeşlerimiz bize isyan ettiler*”⁶¹ demiştir. Hz. Ali'nin ifade ettiği kardeşlik “*İslam kardeşliğidir.*” Zira Kur'an'da, “*mü'minler ancak kardeşirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin.*”⁶² buyurulmaktadır. Şayet kendisine isyan eden kişiler Müslüman olmasaydı Hz. Ali onlara “kardeşlerimiz” demezdi.

57 Teftâzânî, *Şerhü't-telviḥ ale't-tavziḥ*, II, 377; Molla Hüsrev, *Mir'atu'l-usûl şerhu mirkati'l-vusul*, s. 344; Büyüyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıḥ Dersleri*, s. 496; Ebû Zehre, *Usûlü'l-fıkıḥ*, s. 349; Atar, *Fıkıḥ Usûlü*, s. 200; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 188; Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, s. 34.

58 Teftâzânî, *Şerhü't-telviḥ ale't-tavziḥ*, II, 381; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, IV, 469; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 188; Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, s. 36.

59 Ebû Zehre, *Usûlü'l-fıkıḥ*, s. 350; Koç, *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları*, s. 166. Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 189; Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, s. 39.

60 Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, s. 39.

61 Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 189; Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, s. 39.

62 Hucurât, 49/10.

d. Hukukçunun Cehli

Kur'an ve Sünnete muhalif ictihad eden ya da bunlara aykırı garip bir hadisle amel eden hukukçunun cehli bu kapsamdadır. Kasten besmelesiz kesilen hayvanın etinin helal kabul edilmesi, ümmü'l-veledin satımının caiz görülmesi buna örnek verilebilir.⁶³ Bu görüşler doğrultusunda hüküm veren hâkimin hükmü geçerli olmaz.⁶⁴

2. Şüphe Oluşturan Cehl/Bilgisizlik

Kur'an, Sünnet veya İcma'ya aykırı olmayan ve hakkında kesin delil bulunmayan içtihadta açık ya da şüpheli meselelerde hatalı ictihadda bulunmak şüphe kabul edilebilecek cehle konu olmaktadır.⁶⁵

Bu çeşit cehl, ahiret sorumluluğu açısından bir mazeret, dünya hükümleri hususunda ise hadd ve keffâretleri düşürecek bir şüphe olmaya elverişlidir.⁶⁶ Şüphe ise doğruluğu veya yanlışlığı kesin olarak bilinmeyen şeydir ki sanık lehindedir. Bundan dolayı sanığa verilebilecek olan bir hadd cezası düşmekte veya keffâret ortadan kalkmaktadır.⁶⁷ Bu konuyu şöyle örneklendirebiliriz: “Öldürülen bir kimsenin iki velisi olsa ve bu iki veliden biri katili affetse, diğer veli de bu aftan habersiz olarak kisası uygulasa kisası uygulayan veliye kisas uygulanmaz.”⁶⁸ Zira bu konuda İslam hukukçuları arasında bir görüş birliği bulunmamaktadır. İslam hukukçularının çoğunluğu velilerden birinin katili affetmesi ile kisas hakkı düşer görüşünde olmasına rağmen bazı İslam hukukçuları kisas hakkı devam eder görüşündedir. Bu konu bir içtihad meselesi olduğundan ve bu hususta bir ittifak meydana gelmediğinden bir şüphe söz konusudur. Şüphe ise kisası uygulayanın kisas edilmesini ortadan kaldırmaktadır.⁶⁹

63 Pezdevî, *Kenzu'l-vusûl ila me'rîfeti'l-usûl*, s. 342; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, IV, 473; Teftâzânî, *Şerhü't-telviḥ ale't-tavziḥ*, II, 384; Molla Hüsrev, *Mir'atu'l-usûl şerhu mirkati'l-vusul*, s. 347; Ebû Zehre, *Usûlü'l-fıkh*, s. 350; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 189; Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, s. 39-41.

64 Molla Hüsrev, *Mir'atu'l-usûl şerhu mirkati'l-vusul*, s. 347; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 189.

65 Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, IV, 475; Zeydan, *el-Vecîz*, s. 113; Dönmez, “Cehâlet”, *DİA*, VII, 221; Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, s. 39-41.

66 Atar, *Fıkh Usûlü*, s. 200; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 189; Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, s. 41.

67 Koç, *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları*, s. 370; Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, s. 42.

68 Pezdevî, *Kenzu'l-vusûl ila me'rîfeti'l-usûl*, s. 342; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, IV, 476; Teftâzânî, *Şerhü't-telviḥ ale't-tavziḥ*, II, 387; Molla Hüsrev, *Mir'atu'l-usûl şerhu mirkati'l-vusul*, s. 347; Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkh Dersleri*, s. 498; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, I, 234; Zeydan, *el-Vecîz*, s. 113; Atar, *Fıkh Usûlü*, s. 200; Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, s. 42.

69 Pezdevî, *Kenzu'l-vusûl ila me'rîfeti'l-usûl*, s. 342; Teftâzânî, *Şerhü't-telviḥ ale't-tavziḥ*, II, 387; Molla Hüsrev,

Bir başka örnek; oruçlu olan bir kimse hacamat yapsa ya da kan verse ve hacamatın veya kan vermenin orucu bozmadığını bilmese hacamat yaptırmadan veya kan vermeden dolayı orucu bozuldu zannı ile yiyip içse orucu bozulur kazası da gerekir ancak keffâret gerekmez.⁷⁰ Çünkü bu konuda farklı rivayetler olduğundan İslam hukukçuları bu hususta ittifak etmemiştir. Bundan dolayı orucu bozan kimse konu ile ilgili sahih içtihadı bilmemekle birlikte bilgisizliği içtihadı bir meselede olduğundan keffâreti düşüren bir mazeret olmaktadır.

İslam ülkesi olmayan bir memlekette Müslüman olup daha sonra bir İslam ülkesine gelip şarabın haram olduğunu bilmeden içen kimsenin durumu da buna bir başka örnektir. Her ne kadar içkinin haramlığı içtihadı bir konu olmasa da Müslüman olmayan bir ülkede yeni Müslüman olmuş bir kimse şarabın haram oluşu konusunda bir bilgi sahibi olmayabilir. Kişinin bu bilgisizliği onun için mazeret kabul edilir bundan dolayı da kendisine şarap içme haddi uygulanmaz.⁷¹

3. Mazeret Oluşturan Cehl/Bilgisizlik

İslam hukukuna göre, İslam ülkesinde yaşayan Müslüman kişinin prensip olarak kanunu bilmemesi mazeret değildir. Bundan dolayı İslam ülkesinde yaşayan her Müslümanın kanunu öğrenmesi ve buna uygun yaşaması gerekir. Bu husustaki cehl mazeret olarak kabul edilmez geçerli bir mazeret de olamaz.⁷²

İslam ülkesi olmayan bir ülkede (dâru'l-harb) Müslüman olan ve orada yaşamaya devam eden kişiye dinin hükümleri hakkındaki tebliğ ulaşmamış ise bu durumu göz önünde bulundurulur ve cehli mazeret olarak kabul edilir. Buna göre, bir kimse Müslüman olmayan bir ülkede Müslüman olsa ve İslam'ın temel ibadetleri olan namaz, oruç, hac, zekât gibi ibadetlerin sorumluluğu ve hükümleri hususunda bilgilendirilmemiş ise yani kendisine tebliğ ulaşmamışsa bu kişinin bilgisizliği mazeret olarak kabul edilir. Çünkü Müslüman olmayan ülkelerde yaşayan insanlara hükümlerin ulaştırılmış olması gerekir. Tebliğ ulaşmadığında ise

Mir'atu'l-usûl Şerhu mirkati'l-vusul, s. 347; Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 498; Aydın, "İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)", s. 42.

70 Pezdevî, *Kenzu'l-vusûl ila me'rifeti'l-usûl*, s. 342; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, IV, 476; Teftâzânî, *Şerhü't-telviḥ ale't-tavzih*, II, 387; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 189; Aydın, "İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)", s. 42; Esen, Fıkıh Usûlünün "Cehalet" Taksimi Çerçevesinde Farklı Dinî Yorumlara Karşı Yaklaşım, *İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkanlar ve Sorunlar*, 1, (2017), s. 450.

71 Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, IV, 479; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 189-190; Aydın, "İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)", s. 43.

72 Ebû Zehre, *Usûlü'l-fıkıh*, s. 351; Atar, *Fıkıh Usulü*, s. 200; Kahraman, *Fıkıh Usulü*, s. 293; Dönmez, "Cehalet", *DİA*, VII, 220.

burada yaşayan kişilerin bilgisizliği mesuliyetlerini düşürür. Bu bağlamda bu kişiler kendilerine tebliğ ulaşmadığından günahları ve cezaları olmaz.⁷³

Kişinin kendisini de bağlayan ve ancak kendisine haber verildiği takdirde bilebileceği konular ve olaylar da şahsına bildirilmedikçe bu kimsenin cehli-bilgisizliği özür kabul edilmektedir.⁷⁴

Şuf'a hakkına sahip komşu veya ortağın satım akdinden haberdar olmaması buna bir örnektir. Yani bir komşu evini, dükkânını, bahçesini satsa veya kişinin ortağı hissesini üçüncü bir kişiye satacak olsa ve komşu veya ortak olan kimsenin bu satıştan haberi olmasa şuf'a hakkı düşmez, bu satış akdinden haberi olduğunda şuf'a hakkı doğar.⁷⁵ Çünkü bu kişiye şuf'a hakkı verilmezse bundan zarar görür. Zira yapılan alım satım bir komşu ya da ortak olarak kendisini de yakından ilgilendirmektedir.

Konu ile ilgili olarak verilebilecek diğer bir örnek; vekilin azledildiğinden habersiz olarak müvekkili adına tasarrufta bulunmaya devam etmesidir. Şayet vekil, müvekkili tarafından gıyabında azledilmiş olsa, azil haberi kendisine gelinceye kadar vekâlet yetkisine sahip olur. Bu sürede de yapmış olduğu tasarruflar, müvekkilini bağlar. Çünkü vekilin bu tasarrufları geçerli sayılmasa yaptığı işlemler kendi üzerinde kalır bundan dolayı da vekil zarar görür. Buna göre vekilin azledildiğinden haberi olması gerekir. Bu haber kendisine ulaşınca kadar da müvekkili adına iş yapmaya yetkilidir. Azledildiğinden haberi olmadığı sürece yetkilidir. Azledildiğinde de haberi olması gerekir. Haber kendisine ulaşmadığı suretinde tasarruf yetkisi vardır. Azledildiğinden habersiz olması onun için bir mazeret kabul edilmektedir.⁷⁶

73 Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, IV, 479-480; Teftâzânî, *Şerhü't-telviḥ ale't-tavziḥ*, II, 389; Molla Hüsrev, *Mir'atu'l-usûl şerhu mirkatî'l-vusul*, s. 348; Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkh Dersleri*, s. 499; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, I, 234; Ebû Zehre, *Usûlü'l-fıkh*, s. 351; *el-Mevsûatü'l-fıkhıyye*, "Cehl", XVIII, 44; Atar, *Fıkh Usûlü*, s. 200; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 190; Dönmez, "Cehâlet", *DİA*, VII, 220; Aslan, "İslâm Ticâret Hukukuna Göre Cehâlet ve Güncel Akitlere Etkisi", (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Dicle Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2015.), s. 20; Aydın, "İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)", s. 43; Uzunpostalcı, "İslâm Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler", s. 85; Ovacı, "Mukayeseli Hukuk Çerçevesinde İslam Ceza Hukukunda Cehalet (Kanunu Bilmeme)", s. 30; Esen, "Fıkıh Usûlünün "Cehalet" Taksimi Çerçevesinde Farklı Dinî Yorumlara Karşı Yaklaşım", s. 450.

74 Yılmaz, *İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan Veya Ortadan Kaldıran Sebepler*, s. 97.

75 Pezdevî, *Kenzu'l-vusûl ila me'rifeti'l-usûl*, s. 345; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, IV, 482; Teftâzânî, *Şerhü't-telviḥ ale't-tavziḥ*, II, 388; Molla Hüsrev, *Mir'atu'l-usûl şerhu mirkatî'l-vusul*, s. 348-349; Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkh Dersleri*, s. 499; Zeydan, *el-Veciz*, s. 113; Apaydın, *İslam Hukuk Usulü*, s. 190; Aydın, "İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)", s. 44; Uzunpostalcı, "İslâm Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler", s. 84; Esen, "Fıkıh Usûlünün "Cehalet" Taksimi Çerçevesinde Farklı Dinî Yorumlara Karşı Yaklaşım", s. 450.

76 Pezdevî, *Kenzu'l-vusûl ila me'rifeti'l-usûl*, s. 345; Merğînânî, *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l- mübtedî*, III, 149-

Aynı şekilde vekilin müvekkilinden habersiz görevini bırakması halinde müvekkili bilinceye kadar vekâleti devam eder.⁷⁷ Hâkim de görevden alındığı halde, bunun haberi henüz kendisine ulaşmamışsa, haber kendisine gelinceye kadar verdiği hükümler geçerlidir.⁷⁸ Çünkü her ikisinin de bu konulardaki cehli-bilgisizliği bir mazerettir.

Bütün bu örneklerden de anlaşılacağı üzere İslam hukukunda cehl ile ilgili tek bir kaide veya hüküm belirlemek mümkün değildir. Bu anlamda her meselenin kendine özgü kuralının tespiti daha doğru görünmektedir ki yukarıdaki tespitler de genel olarak bu doğrultuda olmuştur. Bunun yanında İslam hukuku prensip olarak kanunu bilmemeyi özellikle yeni Müslüman olmuş kişiler için mazeret olarak kabul etmektedir. Ancak İslam ülkesinde herkes tarafından öğrenilen ve bilinen dahası topluma yerleşmiş ve yaygın hale gelmiş hükümler ile ilgili o ülkede yaşayan bir Müslüman'ın cehli mazeret olarak kabul edilemez. Ayrıca Kur'an, Sünnet ve İcma ile sabit olan dinî hüküm ve meselelere cehl iddiasıyla muhalefet edilemez. Çünkü bu cehl-bilgisizlik meşru bir mazeret değildir. Ancak İslam hukuku, kişinin kanunu öğrenme mükellefiyetinden ziyade önce hükümleri ona duyurma, öğretme ve tebliğ etme yükümlülüğünü kendi sorumluluğuna alır.⁷⁹

SONUÇ

Kişinin hukuki bir işleme muhatap olabilmesi için İslam hukukuna göre öncelikle bir kişiliğinin olması ve sorumluluğunun da kendisine haber verilmiş olması lazım. Ayrıca şahsın bir fiilden mesul tutulması için fiilde ve kişide bazı şartların bulunması gerekir.

İslam hukukunda kişiyi dinî ve hukuki hak ve mesuliyetlere muhatap yapan özellik ehliyettir ki “vücûb” ve “edâ” olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Doğuştan ya da sonradan meydana gelen sebepler ise kişinin edâ ehliyetini daraltabilmekte ya da ortadan kaldırmaktadır. Çünkü âkla ve temyize dayandığından edâ ehliyeti, insan yaşamı açısından etkiye açıktır.

150; Buhârî, *Keşfü'l-esrâr*, IV, 482; Teftâzânî, *Şerhü't-telviḥ ale't-tavziḥ*, II, 388; Molla Hüsrev, *Mir'atu'l-usûl şerhu mirkati'l-vusul*, s. 348; Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, s. 499; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye*, I, 234; Zeydan, *el-Veciz*, s. 113; Uzunpostalcı, “İslâm Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler”, s. 84; Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, s. 44; Esen, “Fıkıh Usûlünün “Cehalet” Taksimi Çerçevesinde Farklı Dinî Yorumlara Karşı Yaklaşım”, s. 450.

77 Mecelle, md. 1524.

78 Atar, *Fıkıh Usûlü*, s. 200.

79 Aydın, “İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)”, s. 44-45.

İslam hukukunda ehliyet arızalarından biri de cehldir. Doğuştan gelen fitri bir özellik olduğundan cehl bir kusur değildir. İlim öğrenmekle de cehl ortadan kaldırılabılır. Ancak kişi imkânı olmasına rağmen kendi seçimi ile öğrenmez ise cehline kendi kesbi ile sebep olmuş olur. Bu da kişinin ehliyetini daraltan ya da ortadan kaldıran bir durum olmaktadır.

İslam hukukunda cehl ile ilgili tek bir kaide veya hüküm belirlemek mümkün değildir. Zira her meselenin kendine özgü kuralının tespiti daha doğrudur. Bu bağlamda İslam hukukunda cehl-bilgisizlik neticesi itibarıyla; mazeret ve şüphe oluşturmayan, şüphe oluşturan, mazeret kabul edilen cehl şeklinde bir ayırıma tabi tutulmaktadır.

Ehliyet arızalarından cehl ile ilgili şu tespitleri de zikredebiliriz:

1. Kâinat bir yaratıcının varlığına delalet ediyorken akıl sahibi insanın kâinatı yaratan Allah'ı bilmemesi düşünülemez. Onun için insanın Allah'ı inkâr etmesi cehl olarak kabul edilemez.

2. Bid'at ehlinin cehli açık ve kesin olan delillere aykırı olduğundan ahirette mazeret olarak kabul edilmez. Ancak tevîl edilebilir olduğundan inat eden kâfir gibi değerlendirilmez.

3. Herkes tarafından bilinen ve toplumda yaygın hale gelmiş hükümler konusunda İslam ülkesinde yaşayan Müslüman'ın cehli özür olarak kabul edilemez.

4. Bağinin cehli neticesindeki itaatsizliği mazur ve meşru görülemez. Fakat bağinin cehli inkâr ve küfür değildir.

5. Nas ile sabit olan dinî hüküm ve konulara cehl iddiasıyla karşı çıkılamaz.

6. İslam hukukunda cehl bir özür olarak kabul edilebilmekte duruma göre de hadleri ve keffâretleri düşürebilmektedir.

7. İslam hukukunda kanunu bilmemek, İslam'a yeni girmiş kişi için bir mazerettir.

8. İslam ülkesi olmayan (dâru'l-harb) bir ülkede Müslüman olan ve yaşamına orada devam eden kişiye dinin hükümleri tebliğ edilmemiş ise cehli mazeret kabul edilir.

9. Kişinin şahsını bağlayan ve ancak kendisine haber verildiği takdirde bilebileceği konu ve olaylarda şahsına bildirilmedikçe cehli özür olarak kabul edilebilmektedir.

Bütün bunlar bir yana İslam hukukunda kişinin kanuna karşı sorumlu olmasından önce kanunu öğrenme ve bilme imkânı bulması evveldir.

Kaynakça

- Aktaş, Muhammed, *İslam Aile Hukukunda Ehliyet Arızalarının Talak Üzerine Etkileri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sivas 2012.
- Apaydın, H. Yunus, *İslam Hukuk Usulü*, Ankara 2018.
- Aslan, Bedri, *İslâm Ticâret Hukukuna Göre Cehâlet ve Güncel Akitlere Etkisi* (Basılmamış Doktora Tezi), Diyarbakır 2015.
- Atar, Fahrettin, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul 2014.
- Atmaca, Talip, *İslâm Hukukunda Ceza Ehliyeti* (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 2002.
- Aydın, Hakkı, "İslam ve Türk Ceza Hukukunda Hukuki Bilmeme (Cehalet)", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1, (1996), s. 29-64.
- Aydın, M. Akif, "Avârız", *DİA*, IV, 108, İstanbul 1991.
- Bardakoğlu, Ali, "Ehliyet", *DİA*, X, 533-539, İstanbul 1994.
- Bilgili, İsmail, "Ehliyet Arızalarından İkrahtan Şartları ve Kısımları", *İ.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), (2010), s. 237-270.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kamusu*, İstanbul 1985.
- Buhârî, Abdülaziz, *Keşfü'l-esrâr alâ usûli'l-Pezdevi*, Beyrut 1997.
- Büyük Haydar Efendi, *Usûl-i Fıkıh Dersleri*, İstanbul 1966.
- Cürcânî, Seyyid Şerif, *Kitâbü't-tarifât*, Beyrut 1983.
- Çalış, Halit, *İslam Hukukunda Ehliyet Teorisi*, Konya 2004.
- Çeker, Orhan, *İslâm Hukukunda Çocuk*, Konya 2016.
- Çolak, Mücahit, "İslam Hukukunda Ceza Ehliyeti Açısından Yaş Küçüklüğü", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 35, (2011), s. 103-124.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Cehâlet", *DİA*, VII, 2019-222, İstanbul 1993.
- Ebû Zehre, Muhammed, *Usûlü'l-fıkıh*, y.y., 1958.
- el-Mevsûatü'l-fıkhiyye*, "Ehliyet", Vizâretü'l-Evkaf ve Ş-Şuûni'l-İslâmiyye, VII, 151-167, Kuveyt 2002.
- Erdoğan, Mehmet, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, tsz.
- Esen, Bilal, "Fıkıh Usûlünün "Cehalet" Taksimi Çerçevesinde Farklı Dinî Yorumlara Karşı Yaklaşım", *İslam ve Yorum: Temel Tartışmalar, İmkânlar ve Sorunlar*, 1, (2017), s. 435-453.
- Gökmenoğlu, Hüseyin Tekin, *İslâm'da Şahsiyet Hakları*, Ankara 2005.
- Gözübenli, Beşir, "Ateh", *DİA*, IV, 51-52, İstanbul 1991.
- İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânü'l-Arab*, Beyrut 1990.
- Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l- ayn*, Beyrut, tsz.
- Hallâf, Abdulvehhâb, *İlmu usûli'l- fıkıh*, Kahire 1942.
- Heyet, *el-Mucemul-vasît*, y.y., tsz.
- Hudârî Bek, Muhammed, *Usûlü'l-fıkıh*, Mısır 1969.
- Kahveci, Nuri, "Kusur Sorumluluğu Açısından Ehliyetin Önemi", *Dini Araştırmalar*, 4/12, (2002), s. 71-85.
- Kahraman, Abdullah, *Fıkıh Usûlü*, İstanbul 2018.

- Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 2003.
- Koç, Mehmet, *Osmanlı Hukukunda Ta'zir Suç ve Cezaları*, Konya 2017.
- Koçak, Muhsin, "Ehliyet Tesiri Açısından Sarhoşluk", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, V, (1991), s. 91-120.
- Koçak, Zeki, "İslâm Hukuk Metodolojisinde Ehliyet ve Kısımları", *Diyanet İlmi Dergi*, XXXIX(4), (2003), s. 31-54.
- Köse, Saffet, *İslâm Hukukuna Giriş*, İstanbul 2013.
- _____, "Rüşd", *DİA*, İstanbul 2008, XXXV, 298-300.
- Menekşe, Ömer, "İslam Hukukunda Alzheimer Hastalığının Edâ Ehliyeti Üzerindeki Etkileri", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 27, (2016), s. 147-181.
- Merğînânî, Ebû'l-Hasen Burhânüddin Ali b. Ebî Bekr, *el-Hidâye şerhu bidâyeti'l- mübtedî*, Beyrut, tsz.
- Molla Hüsrev, Muhammed b. Feramuz, *Mir'atu'l-Usûl Şerhu Mirkatî'l-Vusul*, y.y., 1321.
- Onur, Mehmet, *İslam Hukukunda Ehliyet Arızaları ve Sefeh*, İstanbul 2019.
- Ovacı, Vahap, "Mukayeseli Hukuk Açısından Cehalet" (Basılmamış Yüksek Lisan Tezi), Erzurum 2006.
- _____, "Mukayeseli Hukuk Çerçevesinde İslam Ceza Hukukunda Cehalet (Kanunu Bilmeme)", *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 8, 8 (2015), s. 19-33.
- Pezdevî, Fahrü'l-İslam Ali b. Muhammed, *Kenzu'l-vusûl ila me'rifeti'l-usûl*, Karaçi, tsz.
- Serahsî, Şemsu'l-Eimme, *Usûlu's-Serahsî*, Beyrut 1993.
- Şâban, Zekiyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l- Fikh)*, (çev. İbrahim Kâfi Dönmez), İstanbul 2018.
- Teftâzânî, Sa'düddîn Mes'ûd b. Fahriddîn Ömer, *Şerhü't-telviḥ ale't-tavziḥ*, Beyrut 1996.
- Uzunpostalcı, Mustafa, "İslam Hukuku Açısından Ehliyet", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 8, (2006), s. 149-182.
- _____, "İslâm Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 9, (2007), s. 67-100.
- _____, "İslam Hukukunda Şahsiyet ve Hakiki Şahıs", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 7, (2006), s. 55-88.
- Yaman, Ahmet-Çalış, Halit, *İslam Hukuku*, Ankara 2018.
- _____, *İslâm Hukukuna Giriş*, İstanbul 2014.
- Yıldız, İbrahim, *Kur'ân İnsan ve Yanılgı*, Bursa 2019.
- Yılmaz, Tuba, "İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan Veya Ortadan Kaldıran Sebepler" (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2012.
- Zeydan, Abdulkerim, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, Beyrut 1997.